

Het debat over de multiculturele samenleving Waarover het eigenlijk zou moeten gaan...

Patrick Loobuyck

Het zeer lezenswaardig vierdelige kerstessay van Tom Naegels dat tijdens de kerstvakantie in De Standaard is verschenen lokte heel wat interessante reacties uit en tilde de discussie over de multiculturele samenleving even uit het modderige moeras waarin het zich meestal bevindt.

Zoals Cas Mudde (*DS 17 januari*) en Marc Hooghe (*DS 8 januari*) in hun reactie stelden, kan men niet genoeg benadrukken dat de liberale rechtsstaat als kader functioneert waarbinnen een multiculturele samenleving zich kan ontplooiën. Historisch gezien is de liberale politieke theorie (die veel ruimer is dan het partijprogramma van de VLD of de VVD) de oplossing van de moderne tijd voor het vraagstuk van toenemende levensbeschouwelijke diversiteit. Het liberalisme verwerpt de idee dat een samenleving slechts kan functioneren als iedereen er dezelfde opvatting van het goede leven of dezelfde levensbeschouwing op nahoudt. Een liberale samenleving houdt per definitie de mogelijkheid open dat er verschillende culturele invullingen van het goede leven naast elkaar kunnen bestaan in één en dezelfde sociaal-politieke ruimte. In de liberale politieke filosofie staat de neutraliteit van de staat centraal. Dit betekent dat de overheid in haar (legitimatie van) beleid geen voorkeur

vertoont voor bepaalde levensbeschouwelijke doctrines, althans voor zover die doctrines de autonomie van individuen niet aantasten. Dit laatste is van het allergrootste belang. Het liberalisme gaat immers uit van de autonomie van mensen en verdedigt op basis daarvan – en slechts op basis daarvan – tolerantie, pluralisme, godsdienst- en gewetensvrijheid. De liberale neutraliteit is dus helemaal niet waardeloos en wie diversiteit, levensbeschouwelijk pluralisme en multiculturaliteit wil verdedigen doet er goed aan de moderne liberale verworvenheden die resulteerden in de westerse gesecculariseerde liberale rechtsstaten te verdedigen. De liberale rechtsstaat is immers de basis en de voorwaarde voor de uitbouw van een rechtvaardige multiculturele samenleving. De multiculturele samenleving ontwikkelt zich steeds binnen de grenzen van onze liberale, democratische rechtsstaat, en deze laatste is dus prioritair ten aanzien van de multiculturele samenleving. Culturen

kunnen pas in een liberale samenleving hun plaats krijgen voor zover al haar leden ze vrijwillig beleven en er moeten voldoende exit-opties zijn voor de mensen die eruit willen stappen. Een liberale overheid moet niet-liberale elementen uit culturen ontmoedigen of verbieden. Denkrichtingen die de principes van de rechtsstaat vijandig gezind zijn, groepen en individuen die daadwerkelijk intolerant zijn en cultuurelementen die bepaalde fundamentele vrijheden en rechten van de burgers met voeten treden, kan zij niet tolereren. Hier moet het recht op godsdienst- en cultuurbeleving wijken voor andere mensenrechten. Dit is eigenlijk allemaal weinig nieuws onder de zon. Alle politieke strekkingen en commentatoren van Tom Naegels tot Derk Jan Eppink zullen het op dit punt met elkaar eens zijn. Dit alles is trouwens juridisch vastgelegd in onze grondwet. Al die heisa is overbodig: de wet toepassen volstaat.

We willen toch nog even een veelgehoord misverstand signaleren. De neutraliteit van een liberale overheid impliceert niet noodzakelijk ook een neutrale publieke ruimte. Anders dan de Franse *laïcité*-gedachte laat vermoeden, impliceert een neutrale overheid niet noodzakelijk een neutrale publieke sfeer waarin zo weinig mogelijk religieuze of culturele identiteits-elementen mogen voorkomen. Media, werkvloer, sociale dienstverlening, gezondheidszorg en openbare scholen kunnen neutraal zijn door pluralistisch te zijn.

Er zijn twee modellen om dat pluralisme gestalte te geven: de Amerikaanse *hands off* benadering of de actief pluralistische benadering zoals men die in Vlaanderen uitprobeert. In de eerste benadering stelt de overheid zich passief op. In de tweede daarentegen stimuleert de overheid het

pluralisme door bijvoorbeeld verschillende levensbeschouwingen en opvattingen van het goede leven actief te ondersteunen. 'Actief pluralisme' is niet in strijd met het 'neutrale' liberalisme. De neutraliteit van de staat verhindert niet dat religies publiek worden gefinancierd en ondersteund, dat de overheid inspanningen levert om mensen de mogelijkheid te geven hun cultuur te beleven, dat levensbeschouwelijk onderricht wordt gesubsidieerd en dat culturele minderheden een plaats krijgen in de media. Een passieve *hands off* neutraliteit is blind voor het feit dat de publieke ruimte onderhevig is aan de wet van de sterkste. Om een rechtvaardige pluralistische samenleving vorm te geven volstaat een politiek van passieve tolerantie en non-discriminatie daarom niet. De overheid moet niet neutraal en passief, maar actief ondersteunend optreden om de machtsongelijkheid in het nadeel van etnische minderheden weg te werken en een rechtvaardige vorm van pluralisme gestalte te geven. Dit sluit tijdelijke groepsspecifieke maatregelen om een faire vertegenwoordiging en participatie van minderheden in de publieke ruimte te garanderen niet uit.

In België blijft het onduidelijk op welke manier men wil omgaan met het levensbeschouwelijk pluralisme. In Wallonië bestaat een tendens die aanleunt bij de Franse *laïcité*-gedachte, en in Vlaanderen trekt men over het algemeen wat meer de pluralistische kaart. De dominante rol die de Franse interpretatie speelt in het debat over de scheiding tussen kerk en staat, mag ons niet doen vergeten dat we in Vlaanderen een eigen traditie hebben, waarin eerder pluralistisch en pragmatisch met de zaak wordt omgegaan. Het zou goed zijn als Vlaanderen de idee van een plura-

listische publieke ruimte expliciteert en in praktijk consequenter probeert uit te werken. Niet alleen is een strikt neutrale openbare ruimte een fictie, het pluralistisch alternatief heeft bovendien veel te bieden. Als we er van uitgaan dat de overheid het kader moet scheppen dat garandeert dat mensen, binnen de grenzen van de liberale rechtsstaat, voldoende mogelijkheden krijgen om hun opvatting van het goede leven gestalte te geven, dan kan het zinvol zijn om op de eerste plaats te onderzoeken in welke mate we de publieke ruimte pluralistisch in plaats van neutraal kunnen invullen. Hierbij kan de volgende stelregel van nut zijn: zolang het uiten van de religieuze of culturele identiteit niet negatief interfereert met de werking en het doel van een sociale praktijk, moet die sociale praktijk die identiteiten toelaten in plaats van te weren. Of omgekeerd: tenzij neutraliteit vereist is (bijvoorbeeld in het gerecht of bij politiediensten) moet niet neutraliteit de regel zijn, maar pluralisme.

Nogmaals het is goed dat de discussie over de kernwaarden van onze liberale en multiculturele samenleving – autonomie, pluralisme, tolerantie, gelijkheid en vrijheid – publiekelijk wordt gevoerd. Alleen mogen we hierbij niet in de val trappen die Paul Cliteur, Ayaan Hirsi Ali en in hun kielzog Patrick Dewael en Derk Jan Eppink voor ons lijken uit te zetten. Door de discussie enkel te voeren op het niveau van de te delen normen en waarden geeft men de indruk dat alle allochtonen en nieuwkomers onze grondwettelijke waarden maar niets vinden. Deze voorstelling van zaken strookt echter helemaal niet met de werkelijkheid. Ten tweede stelt men het voor alsof de multiculturele samenleving probleemloos zal zijn eenmaal de allochtonen

onze ‘universele’ liberale kernwaarden onderschrijven. Iedereen weet dat dit niet het geval is. De mechanismen van achterstelling waar allochtone kinderen en vrouwen mee geconfronteerd worden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt zullen niet verdwijnen eenmaal Marokkaanse meisjes geen hoofddoek meer zouden dragen. En de torenhoge werkloosheidscijfers bij de allochtone bevolking kunnen niet worden weg verklaard door te verwijzen naar de niet-liberale elementen die de Islam bevat. Er wordt in het huidige discours bijzonder veel nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van het individu dat een bepaalde cultuur en religie met bijhorende waarden en praktijken verkiest of verwerpt. Hierdoor blijven structurele elementen die het individuele en cultureel-religieuze niveau overstijgen buiten schot. Wie wil streven naar een rechtvaardige multiculturele samenleving moet zijn pijlen dan ook niet alleen richten op het debat over normen en waarden, maar ook op de structurele mechanismen die een evenwaardige participatie en emancipatie van een groep mensen in de weg staan.

Heel veel discussies inzake de integratie en inburgering van allochtone minderheden slaan de bal dan ook compleet verkeerd. Het is symptomatisch dat men blijft spreken over ‘integratie’, terwijl het in het minderhedenbeleid eigenlijk moet gaan over het voeren van een sociale strijd voor meer gelijkheid, een strijd voor emancipatie en gelijkwaardige participatie. Zo werd de discussie over de zogenaamde inburgeringstrajecten in totaal verkeerde bewoordingen gevoerd. Er werd gesproken over ‘verplichting’, ‘disciplineren’, ‘aanpassing’ in plaats van het beleid voor te stellen als een onmisbaar middel tot ‘kwalificatie’, ‘emancipatie’ en ‘par-

ticipatie'. Pas dan wordt duidelijk dat dergelijk onthaalbeleid in het belang is zowel van de nieuwkomer als individu als van de gastsamenleving in haar geheel. In de genoemde sociale strijd speelt het onderwijs natuurlijk een sleutelrol. Ons onderwijssysteem scoort echter nog steeds bijzonder slecht op het vlak van gelijke kansen en resulteert ruim onvoldoende in sociale mobiliteit. Er is wel het gelijke onderwijskansen decreet, maar het percentage van het onderwijsbudget dat men effectief in gelijke kansen investeert, is totaal ontoereikend. Men blijft ook maar leutereren over inschrijvingsrechten en het probleem van (zwarte) concentratiescholen, maar laat na de nodige middelen vrij te maken om in concentratiescholen – vrijwel onvermijdelijk in bepaalde buurten – werkelijk emanciperend onderwijs gestalte te geven.

Het is dan ook de hoogste tijd dat de krachten worden gebundeld. De verschillende democratische politieke formaties moeten inderdaad een duidelijke visie op de multiculturele samenleving ontwikkelen. Veel belangrijker echter is het om vast te leggen wat de concrete doelstellingen en verwezenlijkingen van het beleid zouden moeten zijn op vlak van emancipatie en sociaal-economische mobiliteit van allochtonen. De hoeveelheid middelen die men veil heeft om meer gelijkheid, emancipatie en participatie van allochtonen te realiseren zal de politiek meer verdelen dan de discussie over de normen en waarden waar we het allen over eens zijn, maar waarover men graag een schijn debat aangaat. Het is aan de politici om kleur te bekennen.

En als we het dan toch over een liberale *Leitkultur* willen hebben (zie de reactie

van Derk Jan Eppink DS 05-01-2005 op het kerstessay van Naegels), dan moeten we erkennen dat onze kernwaarden 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' nog lang niet maximaal verwezenlijkt zijn in onze gediversifieerde samenleving. Allochtonen beschikken niet over dezelfde vrijheden en gelijke handelingsmogelijkheden als autochtonen noch op de arbeidsmarkt, noch op de woningmarkt, noch in het onderwijs. Juridisch zijn allochtonen en autochtonen gelijk voor de wet en zouden er gelijke kansen bestaan, in de praktijk echter zien we dat het in vergelijking met de autochtonen nog steeds erg gesteld is met de vrijheid en gelijkheid van allochtonen. Er is op dat vlak nog heel wat werk aan de winkel. En wat de broederschap betreft, laat ons dringend het wij-zij (integratie)vertoog achter ons laten. We (zowel allochtonen als autochtonen) moeten beseffen dat we medeburgers zijn die in dezelfde sociale ruimte met elkaar aan de slag moeten. Als we dan toch de samenleving moeten 'heruitvinden', zoals de premier in zijn kerstbrief schrijft, laat ons dan beseffen dat we dat samen moeten doen. Autochtonen en allochtonen zijn op dat vlak elkaars kompanen.

Het zou mooi zijn mochten er in 2005 duidelijke stappen in die richting gezet kunnen worden, en behoedt ons liefst voor nog meer holle retoriek over integratie en verdraagzaamheid, holle initiatieven als interreligieuze en andere 'dialogen' en de vulgaire platvloersheid van het debat over het migrantenstemrecht. Als we de doelstellingen van onze eigen *Leitkultur* in praktijk willen brengen, zullen er andere middelen moeten worden ingezet. Laat het ons misschien daar ook eens over hebben.

[Bio]

Patrick Loobuyck is doctor in de moraalfilosofie. Hij is verbonden aan de vakgroep wijsbegeerte en moraalwetenschappen van de Universiteit Gent.

Auteur van verscheidene bijdragen over het migratie- en minderhedendebat.